

CORNELL
UNIVERSITY
LIBRARY

THE
CHARLES WILLIAM WASON
COLLECTION ON CHINA
AND THE CHINESE

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN,

ONDER REDAKTIE VAN

Mr. W. STORTENBEKER, Jr.

DOKTOR IN DE REGTE EN LETTEREN,

EN

L. J. J. MICHIELSEN.

DEEL XVIII.

~~~~~  
ZESDE SERIE.

**DEEL I.**  
~~~~~

BATAVIA,
BRUINING & WIJT.

's HAGE,
M. NIJHOFF.

1872.

INHOUD.

VAN HET

ACHTTIENDE DEEL.

	BLADZ.
De Makassaarsche en Boeginesche Kotika's, door Dr. B. F. Matthes.	1
Geschiedenis van de afdeeling Tollo (gouvernement van Celebes), door A. Ligtvoet.	43
Steenen beitels in 't museum van 't Bataviaasch Genootschap, gerangschikt door J. J. van Limburg Brouwer	67
Beschreven steenen op Java, door A. B. Cohen Stuart en J. J. van Limburg Brouwer	89
't Lampongsch en zijne tongvallen, door Dr. H. N. van der Tuuk.	118
De vroegere regten en verpligtingen der vrije Alifoeroes van Noord-Selebes, door J. G. F. Riedel.	157
Aanteekening uit eene Balische adversaria, door J. de Vroom.	164
Balische spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen, door R. van Eck	170
Het landschap Boeool. Korte aanteekeningen van J. G. F. Riedel.	189
Koepang omstreeks 1750, door Mr. J. A. van der Chijs	209
Balinesche Lontarbrieven met vertaling en aanteekeningen, door J. de Vroom	228
Eenige aanteekeningen, gehouden op een reisje naar en door de bovenstreken van Kota Pinang, door W. J. Larive.	240
De huizen in Bolaäng-Mongondou, door F. S. A. de Clercq	282
Soendasche dongeng, door J. A. Uilkens	284
Hollandsche vertaling van het Kawi-Wetboek Déwa-Danda, door A. H. G. Blokzeijl	295
Masorsingih, eenige verspreide aanteekeningen over het bestaan en gebruik van eene hooge en eene lage taal in het Balinesch, door J. de Vroom	310
Naamsoorsprong van de buurt Rijswijk te Batavia, door N. P. van den Berg	328

	BLADZ.
Vijf jaren op Banda (1633—1638) door N. P. van den Berg.	332
De koperen plaatjes van Kebantenan, door K. F. Holle.	367
Het lot der vrouw op Bali, door R. van Eck	370
Soendasche spreekwoorden door J. A. Uilkens	395
Over het ambt van den Qâdhî. Bijdrage tot de kennis der rechtspraak volgens den Islam, door Mr. L. W. C. van den Berg.	418
Berigten omtrent den zeeroof in den Indischen Archipel.	435
De Minahasa in 1825. Bijdrage tot de kennis van Noord- Selebes, door J. G. F. Riedel.	458

KOEPANG

omstreeks 1750,

DOOR

Mr. J. A. VAN DER CHIJS.

Ex ungue leonem.

Bekend is 't, dat de lieden, die in vroeger dagen naar *Indië* kwamen om de belangen van de Edele Compagnie en die van zich zelve aldaar te behartigen, in den regel niet van de beste soort waren, maar voornamelijk bestonden uit „inhalige, onbequame en donkere subjecten”; bekend is ook, dat morshandel en allerlei knoeijerijen toenmaals in deze gewesten onder het Europesche personeel schier aan de orde van den dag waren.

Minder bekend daarentegen veronderstel ik de feiten, waarop die algemeen bekende waarheden berusten en waarvan deze, als het ware, de conclusie uitmaken; in allen gevalle zullen voor velen nieuw zijn de bijzonderheden, welke tot staving en toelichting dier waarheden en tot kenschetsing van den toestand eener Indische hoofdplaats in de vorige eeuw hieronder zijn vermeld.

Door de mededeeling dier bijzonderheden voeg ik geene luisterrijke bladzijde aan de geschiedenis onzer voorvaderen. Maar waartoe de waarheid verbloemd? Waartoe een sluijer geworpen op zaken, die bijdragen tot de kennis van het karakter van haren tijd en begrijpelijk maken, wat anders bijna onbegrijpelijk, althans niet duidelijk is?

Veritas usque valebit; en bovendien, met zelfvoldoening kunnen wij, zonen der 19^e eeuw, op verbetering in den algemeenen toestand van *Indië* wijzen.

In 1756 gelastte de Gouverneur-Generaal *J. Mossel*, den opperkoopman, sjabandhar en licentmeester te *Batavia*, *J. A. Paravicini* als expressen Commissaris der Hoog Edele Indiasche Regering naar *Timor* te vertrekken, ten einde den staat van zaken aldaar op te nemen en nieuwe contracten met inlandsche vorsten te sluiten, omdat de Regering vreesde, dat de Franschen, in vereeniging met de Portugezen, onder de leiding van zekeren *Mr. du Poivre*, aanslagen op dat en op de omliggende eilanden in den zin hadden.

Aan het rapport, hetgeen die Commissaris in Augustus 1756 te *Koepang* schreef, zijn de volgende bijzonderheden ontleend, welke voor een groot deel door uitvoerige schriftelijke verklaringen van een aantal personen zijn gestaafd.

Paravicini vertrok den 14^{en} Maart van genoemd jaar van *Batavia* aan boord van het Compagnie's schip *Osdorp* en kwam 26 dagen later, „met 't staartje van de mousson” te *Koepang*, nadat hij eerst „twee van de gevaarlijkste gaten, welker aanzien de hairen te berg doet rijzen en de couragie in de schoenen daalen” (*) had gepasseerd.

Zijne ontvangst te *Koepang* was zoo statig mogelijk.

Een onder-koopman en twee leden van den politieken raad kwamen hem aan boord verwelkomen, terwijl de *Osdorp* en het fort *Concordia* ieder een salut van 15 schoten losten. Nadat *Paravicini* met eene sloep van boord was afgestoken, gaf de *Osdorp* nogmaals een salut van 15 schoten en hieven de matrozen een driewerf hoezee aan. De bemanning van de sloep was zoo sierlijk mogelijk uitge-

(*) *Straat Bima* en *Sapi*.

doscht. Aan het roer stond een kwartiermeester in blaauwe, gepassementeerde liverij; de matrozen hadden witte hemden en lange roode broeken aan en roode mutsen, met geel-oranje lint versierd, op het hoofd. Bij de armozijne Prinsen-vlag aan den boeg stonden twee trompetters met zilveren trompetten, „die zig onder 't roeijen seer fraaij horen „lieten.” Aan wal waren de militairen, welke *Paravicini* had medegebragt en de grenadiers van het garnizoen op een dubbel „ranquet, geschaard, waarvoor het opperhoofd, de predikant, de leden van den politieken raad, de voornaamste Compagnie's dienaren, burgers enz. enz. stonden. Terwijl deze den Commissaris „seer humble en beleefd” welkom heetten, lostte het fort Concordia wederom een salut, waarna men zich volgenderwijze naar de woning van het opperhoofd begaf:

- 1°. een Balineesch onderofficier met zes Balinesche piekeniers;
- 2°. drie trompetters in groen laken met rood uitgemonsterd, voorzien van zilveren trompetten, waaraan geel damaste vlaggen, beschilderd met het wapen van den Commissaris, gouden kwasten, franjes en koorden;
- 3°. twee boom-jongens in geel laken liverij met blaauwe opslagen, overal met zijden passementen bezet;
- 4°. zes liverij-jongens in blaauw en geel laken.
- 5°. vier lijf-jongens, in het graauw en rood gekleed;
- 6°. de hofmeester van den Commissaris in blaauwe montering met roode opslagen, rijkelijk met zilveren passementen versierd;
- 7°. twee trompetters „in kostelijken habit;”
- 8°. vier huzaren in groen en geel laken;
- 9°. een Balineesch korporaal met zes Balinesche piekeniers;
- 10°. de Commissaris met het opperhoofd aan zijne linkerhand;
- 11°. twee „caffers, seer swierig uijtgedost met rood schar-

„laken wammesen en groene damaste schartels, sil-
 „vere halsbanden en witte mutsen met swarte ve-
 „deren”;

- 12°. de garde, bestaande uit een kompagnie grenadiers,
 ter weerszijden van den commissaris;
- 13°. de predikant en een onderkoopman;
- 14°. de schipper (kapitein) van de *Osdorp* met een onder-
 koopman;
- 15°. de secretaris van den commissaris met een vaandrig;
- 16°. twee waldhoorn-blazers in groen huzaren costuum;
- 17°. de leden van den raad, gaande twee aan twee;
- 18°. eenige gekwalificeerde personen, als voren;
- 19°. de scheeps-oppermeester (dokter) met zijn adsistent;
- 20°. een corps muzikanten in blaauw en geel laken;
- 21°. een luitenant met de kompagnie Balinezen;
- 22°. een escorte van de schutterij;
- 23°. een detachement van de medegekomen militairen.

Deze stoet ging door het Chinesche kamp naar de wo-
 ning van het opperhoofd, waar de schutterij op twee ge-
 ledere tot aan de stoep van het huis geschaard stond.
 Bij het passeren werd de commissaris door de officieren
 met het „spontong” en vaandel gesalueerd, terwijl de
 tamboers een marsch sloegen en de schutters het geweer
 presenteerden. Beneden aan den trap van de woning ont-
 ving de echtgenoot van het opperhoofd (die eenvoudig
 „mejufvrouw” wordt genoemd) den commissaris „seer com-
 „plaisant”.

De commissaris gaf vervolgens aan het opperhoofd
 over zijn credential onder cachet-volant, die onmiddel-
 lijk eene vergadering van den politieken raad belegde en
 na afloop daarvan, bijgestaan door de leden van dien
 raad, de sleutels van het fort op een zilveren presenteer-
 blad aan den commissaris aanbod. Onderwijl gaven de
 militie en schutters drie salvo's en liet ook het kanon
 van het fort zich hooren.

Paravicini trof te *Koepang* een opperhoofd' of resident aan, die voor zijne betrekking geheel ongeschikt was, „vindende in kleijne, kinderagtige zaaken ('k laat staan „in groote dingen) bergen van swarigheid; sig den gantschen tijd ophoudende met dingen, die eerder bij 't spinnewiel, als bij de regering van een wigtig comptoir passen;(*) „den gantschen tijd en over wat saeken men hem ook „spreekt, niets doende als de handen te wringen en de „schouderen op te haalen, waardoor hij in een sodanigen „kleinagting bij de koningen en verdere ingezetenen is „geraakt, dat ze hem niet meer als een kind estimeren”.

Hoezeer men gewoon was een loopje met hem te nemen, bleek op zekeren avond, toen de Radja van *Amabi* aan verscheidene ingezetenen van *Koepang* een feest gaf. Een spotboef, die de vreesachtigheid van het opperhoofd kende en in zijne aardigheden niet heel fijn was, klopte aan het raam der slaapkamer van het opperhoofd en riep hem toe: „heer opperhoofd, zoo gij van nacht niet met „vrouw en kinderen wilt vermoord worden, sta dan gaauw „op, want de Radja van *Amabi* wil ons alle doodslaan.” Het opperhoofd sprong hierop dadelijk uit zijn bed, liet alarm slaan, de geweren laden en maakte tot aan den morgenstond een getier en gebaar, alsof hij en *Koepang* werkelijk in gevaar verkeerden, terwijl alle overige ingezetenen kalm en bedaard te huis bleven, wel wetende, dat er niets buitengewoons te doen was.

Zijn gezag was zoo luttel dat meermalen de officier, de oppermeester en anderen, wanneer hij hun iets gebod, hun hoed voor zijne voeten wierpen, zeggende: „ik v. . . . „'t om dit of dat te doen”.

Eens vroeg hij aan een soldaat, die bij zijne woning op wacht was, om een geweer voor hem schoon te maken. „Doe 't zelf”, was het brutale antwoord.

(*) Te weten: „alderlij praatjes en sot geklap.”

„Het politicque regiment was sonder ontzag en eerbied voor den gebieders, naar eijgen willekeur ingerigt, wiers oogmerken en begeertens niets anders ten doel hadden als inhalige en gierige driften te voldoen en eijgen belang boven pligt te wardeeren”.

Een vorst van *Beloe* wilde zich aan de Compagnie onderwerpen en zond daartoe gezanten naar *Koepang*, maar „de talmagtige en pedante schoolmeester” gaf hun niet eens gehoor. Zoo ook vond *Paravicini* bij zijne aankomst te *Koepang* gezanten van *Maubara*, die langer dan negen maanden op eene audientie bij het opperhoofd wachtten en inmiddels van honger en gebrek bijna vergingen.

Het vorige opperhoofd schijnt niet zoo'n onbeduidend individu maar daarentegen een doortrapte schelm geweest te zijn. Onder voorwendsel, dat de Compagnie een fort noodig had, dwong hij den Radja van *Koepang* een uitgestrekt stuk grond, koeli's, hout, steenen, kalk, enz. te leveren; maar in plaats van een fort verrees op die plek een woonhuis met tuin; en de Compagnie's slaven, welke dat huis moesten helpen bouwen, liet het opperhoofd zoo hard in zijn eigen belang werken, dat de meeste bezweken. Vier jaren lang moesten de onderdanen van den Radja van *Koepang* aan dien bouw ten gerieve van het opperhoofd arbeiden en materialen daarvoor leveren, „zonder een spooeg water” daarvoor te genieten, terwijl de waarde van een en ander geschat werd op 7,137 rijksdaalders. De onbeschaamdheid van dat opperhoofd ging zoo ver, dat hij den Radja van *Koepang* wilde dwingen eene acte te teekenen, waarbij het bewuste stuk grond aan hem, opperhoofd, werd afgestaan, toen de Radja kwam protesteren tegen de listige in bezitname daarvan.

Aan den vorst van *Amakono* ontnam hij diens rijks- en en familiegoud, ter waarde van f 12.000, onder belofte van dien vorst, die zich tegen de Compagnie vergrepen had en te *Koepang* in het fort gevangen zat, vergiffenis te

zullen schenken. Hij zond hem desniettemin naar *Batavia* op en behield zelf het goud, dat men tot onder de kleêren van dien vorst had weggehaald.

Een dozijn vaatjes kruid, aan de Compagnie toebehoorende, liet hij heimelijk uit een schip ligten en in zijn huis brengen, zonder daarvan verder verantwoording te doen.

De tweede — d. w. z. de ambtenaar, die in rang op het opperhoofd volgde, — was een zoo groote konkelaar, als ooit „een Hamburgs sleperswijf kan wesen, helpende alle „mensen aan malkanderen”.

De oppermeester — 1ste stadsgeneesheer, — wist van zijn vak niets af, zijnde hij (*nota bene*) als kuiper uit *Nederland* gekomen. Desniettegenstaande was hij onverdragelijk verwaand, liet alles op een ondermeester aankomen en meende, dat het zijn „illustre character van lid van politie” te na was zelf naar zijne patienten om te zien.

Met justitie en politie was 't te *Koepung* treurig gesteld. „Het justitieele, ontbloomt van vastgestelde grondregels „van regt en gerechtigheid, wierd meer na de wisselval- „lige hartstogt en ingeving van een schielijke drift dan „na regtvaardigheid en volgens stijl en practycken g'oeffend”.

„De schraapzucht veilde het regt te koop en over d'uijt- „sprack van een willekeurig vonnis wierd een beding en „koop gemaakt. En had die geen, die de meeste geele „plaeten bragt, nog maar de pleijdooy gewonnen!”

Paravicini stelde een raad van justitie aan, met het opperhoofd als president en beperkte den willekeur van dien raad door eenige „heilsame” plakaten en ordonnanciën.

De predikant, van wien men redelijker wijze mogt verwachten, dat hij door handel en wandel een voorbeeld voor anderen zoude geweest zijn, bekreunde zich zelfs niet om de bevelen van den Gouverneur-Generaal. *Timor* was ook zoo ver van *Batavia* gelegen.

„Het kerkelijke hadde niets gemeens met den waaren

„godsdienst en bestond bloot in een verwilderde inbeelding, in een jammerlijke onkunde, schijnheiligheid en „liefdeloosheid tot Gods geheiligd woord.”

Onder het garnizoën heerschte niet de minste discipline, want de officier zwierf met zijne soldaten in kroegen rond. „De militair was tomeloos, buitensporig, doldriftig, zonder discipline, ordre off commando.” Aanvankelijk wilden de soldaten aan den commissaris de verschuldigde eer niet bewijzen. Zij bleven niet alleen zitten, wanneer hij voorbij ging, maar namen niet eens den hoed voor hem af. *Paravicini* wist echter hierop raad, want, nadat men eenigen tijd „den gantschen dag de rotting en de spitsgaardens” had gehoord, kropen zij, bevende „als een aal” voor zijne voeten. Drinken, vloeken en vechten waren vroeger hunne bezigheden en, aangezien zij daarover nooit bestraft werden, wist men ten laatste niet meer, „wie kok of bottelier was.” Als zij kippen noodig hadden, vingen zij die met werpnetten in de negorijen; en zoo de Radja's zich daarover beklagden, kregen deze scheldwoorden ten antwoord. Behalve voor arak, gaven de militairen geen duit van hun kostgeld uit.

Het oordeel van *Paravicini* over de dienaren der Compagnie te *Koepang* in het algemeen is, zooals zich laat denken, niet gunstig. „Wanneer men”, schrijft hij „ze al te zamen in een mand kon doen en telkens 't onderste boven keeren, altijd of een laatzie (sic) of luijaard of onbequame „of een dronkaart of stoorder van de gemeene rust boven zou komen.”

„Zoo heer, zoo knecht” zegt het spreekwoord en de waarheid daarvan kon men in de vorige eeuw ook te *Koepang* leeren kennen. Want terwijl de gequalificeerde dienaren der Compagnie zich aldaar op zoo grove wijze misdroegen, maakten de burgers 't niet beter.

Kwam een inlander met producten uit het binnenland naar *Koepang*, dan werden hem die menigmaal door een

burger eenvoudig afgenomen, en verzette de inlander zich hiertegen, dan werd zijn protest „met een parthij stok-„slagen op zijn rug en vuijstslagen in zijn aangezicht aangeeteekend.” Dit gebeurde zoo dikwijls, dat men te *Koepang* gebrek had aan de eerste levensmiddelen, hoezeer die in den omtrek overvloedig te verkrijgen waren, en dat men aldaar meermalen te vergeefs had beproefd een passer te openen.

De burgers verzochten dikwerf de inlandsche hoofden op gastmalen, bij welke gelegenheden zij hen dronken maakten en hun allerlei koopwaren voor bespottelijk hooge prijzen aansmeerden. Betaalden de hoofden niet, dan sloegen hen de burgers of sloten hunne vrouwen en kinderen in het blok en voerden geheele huisgezinnen als slaven naar *Batavia*.

Een van de redenen, waarom volgens *Paravicini* de Timoresche vorsten zoo arm en berooid waren, lag in „de „menigvuldige vexatien, extorsien en knevelarijen, so wel „der opperhoofden, als der verdere ingesetenen, die ze uijt-„gemergeld hebben.” Hij vaardigde dien ten gevolge een plakaat uit, waarbij dergelijke practijken met eene boete van 500 rijksdaalders bedreigd werden.

Menschenroof schijnt een geliefkoosd middel om geld te maken geweest te zijn, want *Paravicini* schrijft ook: „als „dese burgers eene reise na *Batavia* stonden te onderne-„men (*), gingen deselve 't zij in 't bosch of op 't een of „ander eijland op de menschen, zelfs met groote honden,

---

(*) Als bewijs, dat omstreeks de helft der vorige eeuw particuliere handel tusschen *Timor* en *Batavia* bestond, kan ook dienen de bijzonderheid, dat *Paravicini* den 19ⁿ Augustus 1756 een „prealable” verslag zijner missie met het particuliere vaartuig 't *Zeepaard* naar *Batavia* zond. Dat die vaart echter niet van veel belang is geweest, meen ik te mogen afleiden uit de omstandigheid, dat aan boord van *Paravicini*'s schip geen man gevonden werd, die het „periculeus vaarwater” naar *Timor* kende.

„op de parfors jagt en bragten al 't gunt zij op dese wijze opdeden, als slaven naar *Batavia*.” Klaagde een inlander hierover bij het opperhoofd, dan gaf deze „met „het ligten van de schouderen” geen ander antwoord dan: „wat zal ik doen? Ik heb hier niets te zeggen; niemand wil mij gehoorzamen.”

De „principaalste deser schelmen” was de burger-luitenant, *David Schrijver*, tegen wien een aantal aanklachten, voornamelijk wegens het rooven en gewelddadig aanhouden van menschen, bij *Paravicini* werden ingebracht. Hij spaarde hoofden, noch geringen; maakte zich aan de grofste gewelddadigheden schuldig, ja, was de oorzaak, dat geheele negorijen ledig liepen. Hij erkende schuld en vroeg pardon, maar werd door *Paravicini* gestraft met verbanning en het betalen eener aanzienlijke boete.

De Mardijkers of zoogenaamde vrije burgers te *Koepang* stonden onder het gezag van twee broeders, die zóóveel invloed en magt bezaten, dat zelfs *Paravicini* deze „perturbateurs” niet aandurfde. Zijne militaire magt had trouwens niet veel te beduiden. Want „door de gunst „van den Groot-Majoor te *Batavia*”, die volgens *Paravicini* op hem jaloersch was, had hij niet meer dan 100 oude, ongeoeffende, zieke en kreupele Europesche soldaten mede gekregen, van welke na 4 maanden 30 gestorven waren en 26 op sterven lagen. Bovendien had hij bij zich 60 zoogenaamde Balinezen, onder welke niet minder dan 50 oude, door „venus-ziekte” onbekwame Javanen.

Paravicini onderzocht alle protocollen en papieren in het *Koepangsche* archief aanwezig, waaronder hij allerlei valsche stukken aantrof, o. a. niets meer noch minder dan een ongeteekend en ongedateerd testament van den Radja van *Koepang* wegens de troonsopvolging; verder een aantal transporten, ongekwalificeerde koophrieven, donatiën en vervreemdingen van Compagnie's erven, alles onecht, ongeteekend of zonder datum.

Verponding was sedert eene reeks van jaren niet betaald, hoezeer de meeste ingezetenen welgestelde lieden waren, die wel niet veel contanten, maar daarentegen huizen, tuinen, landerijen, slaven en vee bezaten.

De Regering te *Batavia* had voorgeschreven, dat jaarlijks 400 pikols was van *Timor* moesten aangevoerd worden. Maar die aanvoer bedroeg gewoonlijk slechts 120 pikols, niet omdat men geen was op *Timor* verkrijgen kon, maar omdat de eerlijke Koepangsche „bedienden” het voordeelijker vonden met die was, welke zij meermalen niet eens van den inlander kochten, maar hem eenvoudig afnamen, voor eigen rekening te handelen. Bovendien bestalen zij de Compagnie op het weinige, dat zij haar bezorgden, gemiddeld voor 8 rijksdaalders per pikol. „De dienaren „eeten de pap en d' E. Comp^{ie} laten ze op zijn best de „ketel schrāpen.” *Paravicini* kon „in min als korten tijd „met alle plaisier en blijheid” 700 pikols was in 's Compagnies pakhuisen verzamelen. (*)

Hoezeer men te dien tijde er op uit was om zelfs niet transactiën, welke uit haren aard daartoe hoegenaamd geene aanleiding geven, winst te behalen, blijkt uit de omstandigheid, dat men de Timoresche Radja's geleerd had voor hunne jaarlijksche geschenken aan de Compagnie tegen-geschenken te verzoeken, waarbij men zorgde, dat die tegen-geschenken bestonden uit voorwerpen, welke niet in 's Compagnies-magazijnen voorhanden waren. De kleine winkelier — onder-pakhuismeester — te *Batavia* moest die alsdan bij particulieren inkoopen; en wat de Timoresche

---

(*) De Regering had de onvoorzigtigheid gehad in den lastbrief van *Paravicini* te zetten, dat hij met de goederen en koopmanschappen te *Koepang* geene bemoeienis zoude hebben. „Deze misselijke perioden,” schreef hij dien ten gevolge aan de Regering, „zijn het voorwerp van „mijn geduurig murmureeren in mijne lastige commissie geweest.” Wie zou zich heden nog van dergelijke uitdrukkingen in een officieel rapport durven bedienen? *Tempora mutantur.*

Radja's op die wijze erlangden, was niet alleen zeer duur voor de Compagnie, maar ook zeer slecht voor hen, die 't gebruiken zouden. Conniventie van den Bataviaschen winkelier met de Timorsche bedienden is in deze bijna zeker; en het politieke resultaat van dit alles was, dat de Timoresche Radja's meenden door de Compagnie zelve bedrogen te worden.

„In somma, waar ik ook mijn oogen maar immers „keeren mogt, ontwaarde ik niets anders als een eindeloze „verbastering van zeden en een verward chaos, alwaar het „een met het ander sodanig geconfundeerd was, dat ik „gedurende mijn verblijf op dit ongesond comptoir, alwaar „ik geen gezond uur gehad heb, tegens duijsenderlij inge- „kankerde misbruijken en erreuren te worstelen en meer „als menschelijke kragten van noden had om dit voor d'E. „Comp. so gewigtige comptoir in een goed postuur te „brengen.”

Curieus is, dat *Paravicini* op eene andere plaats *Koepang* noemt „het magerste en bijna onnoemenswaardigste coopmans comptoirtje, dat althoos een lastpost voor d'E. „Comp. is geweest.”

Een treffend staaltje van de wijze, waarop de Compagnie met de haar onderworpen volken omsprong, levert de zending van *Paravicini* naar *Timor* op; en hoezeer dat staaltje niet in onmiddelijk verband staat met het eigenlijke onderwerp van dit opstel, kenschetst het toch ook zijnen tijd, weshalve ik geen misdaad meen te plegen door zulks hier te vermelden, — te minder, omdat die gebeurtenis, voor zoo verre mij bekend, nog nooit is te boek gesteld.

Op het eiland *Rotti* heerschten in de negorij *Lando* sedert geruimen tijd onlusten, omdat de broeder van den overleden regent, die als waarnemend regent tijdens de minderjarigheid van den echten troonopvolger het bestuur

in handen had, dat bestuur voor goed aan zich en zijne afstammelingen trachtte te trekken.

Aan het hoofd zijner tegenpartij, de sterkste van beide partijen, stonden twee temoekoen's, van welke de waarnemend regent één, met name, *Nai Laffa*, naar *Koepang* aan het opperhoofd opzond. Maar deze „bange hande-„wringer, die gewoon is alles op de lange baan te schuij-„ven”, liet *Nai Laffa* slechts beterschap beloven en naar *Rotti* terugkeeren.

Nu barstte de opstand binnen de negorij *Lando* in volle woede uit.

Paravicini onderzocht de zaak en bespeurde, dat de wd. regent ongelijk had, „schoon ik zulx niet liet blijken, „eerstelijk, omdat UwhoogEdelheeden des regent had-„den g'approbeerd; ten tweede, omdat deze prins, [de „echte troons-opvolger] mij nog al te jong voorquam; „derdens, om den oproerigen tommagom met zijn aan-„hang daardoor niet te stijven en andere tot een quaad „exempel te strecken; vierdens omdat dat geen wijze van „doen is om zijn regt met oproeren en rebellie te hand-„haven; terwijl d'E. Comp^{ie} de arbitraire regter en beslisser „der verschillen onder deze regenten moet zijn en blijven.”

Paravicini bragt de zaak voor de groote rijksvergadering — eene vergadering, waarin nevens de voornaamste dienaren der Compagnie, de inlandsche hoofden zitting namen, — en volgens hem beweerden alle Rottinesche regenten in die vergadering, dat de klagten van den wd. regent van *Lando* regtvaardig waren. (*)

De beide in verzet gekomen temoekoen's voerden daarentegen aan, dat de wd. regent en zijn zoon zeer slechte lieden waren, die, uitsluitend op hun voordeel bedacht, de negorij „quaadaardig” regeerden.

(*) Hoezeer zij door zóó te adviseren niet hunne eigen inzigten volgden, maar den commissaris naar den mond praatten, zullen wij straks gelegenheid hebben op te merken.

„Schoon nu deze tommagoms in dat cas gantschelijk de „waarheid niet spaerden, kon ik echter niet resolveeren „haarlieden gelijk te geeven.”

Paravicini liet hen dan ook arresteren, nadat de w^d. regent van *Lando* verzocht had hen naar *Batavia* te verbannen.

Na het scheiden der vergadering beloofde *Paravicini* aan den onmondigen troonsopvolger, *Bani* geheeten, de bescherming der Compagnie en voldoening voor zijne grieven, indien hij de partij der temoekoen's — die nota bene zijne belangen tegen een overweldigder voorstonden, — verliet.

Deze „prins” vertrouwde echter de beloften van *Paravicini* niet, waartoe hij dan ook geen reden had, en ontsnapte naar *Lando*, waar de partijen onmiddellijk weder handgemeen werden en die van den w^d. regent het onderspit delfde.

Zulks was te erg voor ienland als *Paravicini*, die handhaving van rust en orde stelde boven handhaving van regt en billijkheid.

Onder bevel van den onderkoopman *Ringholm* en van den vendrig *Wegener* zond hij met de bark *de Vrijheid* en met verscheidene andere vaartuigen 50 Europeanen, 50 Balinezen en alle te *Koepang* aanwezige Savoenezen, Rottinezen en Solorezen naar *Rotti*, met last om de negorij *Lando*, waarin reeds driemaal „rebellie” was gepleegd „t'eenemaal te raseren en te ruineren, alles, ja zelfs den „aanhang van den regent tot krijgsgevangenen te maeken „en na herwaards te senden; voorts hun district onder „de verdere wel g'intentioneerde Rottinesche bondgenooten „te verdeelen, mits nooit een Landonees daer in te laten „nestelen, ja zelfs het bewoonen van het eijland *Rottij* te „beletten.”

Zoude de w^d. regent van *Lando*, wiens belangen *Paravicini* scheen te behartigen en wiens bestuur over

Lando de Hooge Regeering te *Batavia* had „g'approveerd,” hiermede ook genoeg genomen? Bedrieg ik mij niet, dan was de geheele toeleg, in weerwil van allerlei fraaije redeneringen over handhaving van orde, het stellen van een voorbeeld, enz., enz., geene andere dan om zoo veel mogelijk slaven te verkrijgen, die in naam aan de Compagnie, maar in der daad aan hare dienaren voordeel zouden opleveren. *Paravicini's* streven was om een zoo hoog mogelijk eindcijfer zijner Timorsche gestie aan de Regeering te kunnen overleggen en in zijne verantwoording komen de op *Rotti* overwonnen en tot slaven gemaakte inlanders voor eene waarde van niet minder dan f 94,440 voor.

De last omtrent *Lando* werd volledig uitgevoerd.

Onder voorwendsel van op *Rotti* te zijn gekomen om een „ronde-togt” te doen en alle geschillen te beslechten, riep *Ringholm* de voornaamste Landoërs tot eene vergadering in zijn hoofdkwartier, waar zij, naauwelijks aangekomen, in boeijen werden geslagen en naar boord gebracht. (*)

Onmiddelijk hierop begon de aanval op de negorij, welke de inwoners met achterlating van schier alles verlieten om zich in eene benteng, een groot uur van de negorij gelegen, te verdedigen.

Na een hardnekkigen tegenstand, welke ongeveer vier uren duurde en waarbij de vaandrig *Wegener* sneuvelde, verlieten de Landoërs, „dat vilain gespuijs”, ook die benteng en trachtten over berg en rots te ontvlugten. Aan velen gelukte zulks, maar meer dan 100 mannen, vrouwen en kinderen zagen zich afgesneden, waarop zij zich gedeeltelijk in een afgrond stortten, gedeeltelijk daarin geworpen of doodgeschoten werden.

Niet alleen de negorij *Lando*, uit ongeveer 300

(*) *Paravicini* noemt dit „een wel g'inventeerde practijcq.”

woningen bestaande, maar ook alwat 2 à 3 uren in den omtrek voor vernieling vatbaar was, werd vernield.

De ontvlugten, meer dan 1400 personen, verschansten zich op eene rots, die zoo ongenaakbaar was, dat aan eene bestorming daarvan niet te denken viel. Men besloot daarom van onze zijde die rots in te sluiten en de daarop gevlugte Landoërs door honger tot de overgave te dwingen. (*)

Niet lang duurde het, of de belegerden zonden afgevaardigden naar *Paravicini* te *Koepang*, die hem onder aanbieding van een gouden ketting, — welke hij echter weigerde aan te nemen, — om pardon verzochten. Zij stredden niet tegen de Compagnie, zeiden zij, maar tegen een overweldiger, die hen door het opleggen van ongeloofelijke schattingen „tot aen 't gebeente en merg” uitputte; die overweldiger had ook hun aanvoerder, *Nai Laffa*, in der tijd een zwaren gouden ketting willen geven, indien deze toestond, dat de Portugezen op *Rotti* werden ingeroepen.

Het antwoord van *Paravicini* was, dat een volk, hetgeen tegen zijn, door de Compagnie „g'approbeerden” regent opstaat, als rebel moet gestraft worden; dat ofschoon zij dien ten gevolge alle den ellendigsten dood hadden verdiend, hij echter, „die de liefde voor de wraek prefereerde „en uijt hoofde van dien door een medelijden over so „veele onnosele vrouwen en kinderen aangedaen was,” hun vergiffenis verleende, mits zij de wapenen nederlegden, zich op zijne discretie overgaven en naar *Koepang* overkwamen.

Met deze minzame boodschap keerden de afgevaardigden naar hunne lotgenooten terug, waarop dadelijk de over-

---

(*) Hieromtrent schreef *Paravicini* aan den kommandant der expeditie: „als dit wel uytvalt, mijn lieve *Ringholm*, zullen wij met triumph „op *Batavia* arriveeren en onse vijanden, die alle vreemde onder de naam „van *Moffen* begrijpen, beschamen en doen sien, dat wij tot meer als, „om lammerijs-pap te eeten, bequaem zijn.”

gave volgde. Goedwillig lieten de overgebleven Landoers zich naar *Koepang* vervoeren, waar zij de lieden met schrik over hun verhongerden staat vervulden. „Het was „ellendig aen te sien, hoe dat de kleine kinderen door ge- „brek van voedsel en zog als kaersen uytgingen, nadat „zij reets in hun leven in een puur geraamte waren ver- „andert.” Een derde gedeelte van hen werd volgens be- lofte afgestaan aan de Regenten, die de Compagnie in deze onderneming geholpen en in het Landosche op eene schrikkelijke wijze huisgehouden hadden. (*)

De overigen, ten getale van 1145 personen, werden in schepen geladen en als slaven naar *Batavia* gezonden.

Paravicini zelf vreesde, dat zijne wijze van handelen aan de *Bataviasche* Regering „te hard en te wreed” zoude voorkomen en trachtte daarom door allerlei redeneringen over hetgeen gebeurd zou zijn, indien hij niet zóó, maar anders gehandeld had, zijn gedrag te regtvaardigen. Hij vergat echter daarbij, dat men met beleid en regtvaardigheid op den duur verder komt dan met list of geweld.

De w^d. regent van *Lando*, diens zonen, rijksbestuurder en temoekoen's, „dat wesentlijk seer quade en „schadelijke subjecten zijn,” waren intusschen op *Rotti* achtergebleven, hoezeer hunne negorij was verwoest, wes- halve *Paravicini* den onderkoopman *Ringholm* gelastte hen „met sagtsinnigheid en list” over te halen naar *Koepang* te vertrekken.

Dit gelukte en hiermede liepen zij hun eigen verderf in den mond. Want onder voorwendsel om „seker relaas bij den secretaris op te geven” werden zij „met list” in het fort te *Koepang* gelokt en aldaar gevangen gehouden.

„Dus heeft deze vermaerde negorije, die uyt groote 4000

(*) „De slaven, die ik (*Ringholm*), haar uytkeer, zijn oude, afgeleefde „wijven en kleene kinderen, waar d'E. Comp. dog geen dienst van kan „hebben.”

„inwoonders bestond, een ellendig einde genomen en is dies „territoir aan de overige bondgenooten met haarlieder „grootst genoeg in gevolge het tractaat verdeelt.”

Het merkwaardigste van de geheele geschiedenis is wellicht, dat weinige dagen later *Paravicini* in eene vergadering van Rottinesche en Savonesche vorsten in delibereering bragt, „of het om verscheide redenen niet voeglijk „en zelfs hoog noodzakelijk was, dat de gedestrueerde negorij *Lando* weder gerestabileerd, door de gints en herwaarts swervende en op *Rotty* verstrooijt zijnde *Lando* neesen *de novo* bevolkt en teffens daerover een regent „en rijxbestierder, die deselve weder moesten sien bij „een te brengen, gesteld wierde?”

Dezelfde regenten, die vroeger *Paravicini* naar den mond hadden gesproken, deden zulks weder en nu werd besloten *Lando* te herstellen en daarover tot regent te benoemen den prins *Bani*, den wettigen erfgenaam en „wesentlijken en egten pretendent van de provincie *Lando*.”

Wat moet men hiervan denken? Zou *Paravicini* berouw hebben gekregen over zijne vernielzucht?

De gevangenen werden desniettemin naar *Batavia* vervoerd.

Paravicini's politiek is een model van de politiek dier dagen, eene echt *Macchiavellistische* politiek, listig, *unfair*. Na verteld te hebben, dat de rijksbestuurders en temoekoen's op *Timor* meer dan de vorsten te beteekenen hebben, schrijft hij: „dus kan men den koning niet meer plaagen „en temmen als met eene goede intelligentie met zijnen „rijxbestierder en tommagoms 't onderhouden, gelijk ik „sulx te meermalen met die van *Coupang* geprobeerd en „'t selve 't opperhoofd als een vaste stokregel aangerecommandeert hebbe.” Wie denkt er nu nog aan de *Timoresche* vorsten te „plaagen?”

„Wanneer het schaepsvel geen nut wou doen”, schrijft hij elders, „trok ik aan dan eens den leeuwen vagt, dan

„eens den tijgers huid; dan voerde het vosse vel de meeste „zaaken uijt.”

De Radja van *Koepang*, die „in de vermaarde lasterstad „*Batavia*” allerlei streeken had geleerd, was hem bijna te slim af en noemt hij dan ook den schadelijksten en gevaarlijksten onder al deze vorsten. Bij „d'eerste figuur-„making” moest hij naar *Batavia* verbannen worden.

De vorsten, met welke hij een tractaat moest sluiten, wist hij door allerlei geurmakerij zoo lekker te maken, dat zij in alle opzigten zijn zin deden. Hij liet hen door ceremoniemeesters bij de hand binnen leiden, op goudlaken en andere prachtige stoffen zitten, met roozenwater besprenkelen, aan een „overheerlijk en pragtig” diner van 250 couverts de eerste plaats op één na innemen, enz., enz.

„Niets was aangenamer als te sien, wat een wonder-„baarlijken effect alle dese ongewoone behandelingen in „deze koningjes en hunne rijxbestierders maakte. Sommige beevden uijt ontsag en wegens den luijster als een „ried; eenige staroogden als een stervende cabliau; andere „bekeeken haar selfs met een schaamte over hare kleine „figuur; wederom andere vergaten het spreken, en het „betragten van dit alles maakte het vermaaklijkste tijd-„verdrieff van de wereld uijt.”

Moge de kennisname van het vorenstaande voor den lezer ook een vermakelijk en, kan 't zijn, tevens meer of min nuttig tijdverdrieff zijn geweest!

